

Hembygdsforskning, släktforskning och soldatforskning

Föreningen Släktforskare i Upplands soldatinventering

BJÖRN HAGELIN

Hembygden är vår närmaste omgivning. Den har en speciell plats i vårt medvetande – antingen för att vi föddes där eller, om vi inte stannat kvar, för att det är där vi känner oss hemma. Allt fler människor har blivit så intresserade av sin hembygd att de vill ta reda på mer än vad som kan läsas om den i redan publicerat material – de har blivit hembygdsforskare.

Detsamma gäller intresset för den egna släkten. Intresset för släktforskning växte starkt under 1970-talets 'gröna våg' och antalet släktforskare fortsatte att växa under 1980-talet. Det är en utveckling som måste betraktas som positiv även om den också skapat problem:

det är ibland svårt att få plats på arkiven.

Släktforskning är långt ifrån bara en sammanställning av namn och årtal. Bakom namn och siffror döljer sig människor med egna levnadsöden. I försöken att rekonstruera dessa öden måste släktforskaren lära känna individernas hembygd och de ekonomiska, sociala och historiska omständigheter under vilka personerna levde. Släktforskaren kommer då, om inte förr, i kontakt med hembygdsforskningen. För de släktforskare som har sin släkt koncentrerad till en speciell bygd kan släkt- och hembygdsforskning bli en symbiotisk verksamhet.

Soldatprojektet

En speciell grupp av människor som de flesta släktforskare stöter på är de indelta soldaterna. Den indelta soldaten föddes i och med skapandet av det yngre indelningsverket år 1682. Genom denna organisation kom det att finnas indelta soldater i större delen av Sverige. De var inga elitsoldater – de flesta av dem var mera jordbrukare än soldater. Den indelta soldaten var således en del av den stora massan svenska ynglingar och män fram till 1901, då indelningsverket upphörde. De flesta av oss har en eller flera indelta soldater bland våra förfäder, och i många bygder finns fortfarande torp kvar som de bebodde.

Föreningen Släktforskare i Uppland startade 1989/90 ett speciellt soldatprojekt. Målet är att inventera Upplands alla indelta soldater och deras familjer från 1680. Avsikten är att ge en bild av den enskilda soldatens historia – vem han var, varifrån han kom, hur stor familjen var, hur länge han tjänstgjorde, m.m. Denna inriktning av projektet innebär att inte bara den manliga delen av familjen, dvs soldaten, kommer med, utan också hustru och barn. Släktforskning innebär inte bara att följa de manliga linjerna i släkten, något som var vanligt i släktforskningens barndom. Numera tillmäts kvinnorna lika stor betydelse för släkten som männen – fattas bara!

Soldathustruns liv var på många sätt lika slitsamt som soldatens. Under krigs-

Soldattavla tillhörande torp i Ekeby, Alsike socken. (Jmf s 44). Foto Karin Blent, Upplandsmuseet.

perioder var maken borta i flera år, men hus, hem och barn skulle ändå skötas. Om soldaten dog var hon till 1700-talets mitt som regel tvungen att med några veckors varsel flytta ifrån torpet. Från 1700-talets mitt utlovades soldatänkorerna 6 månaders uppskov med flytten, vilket gav henne något större möjlighet att ordna sitt och familjens liv.

Det var dock inte någon avundsvärd uppgift att ge en änka ett sådant bud. Bönderna i Bjurvalla ville tex ha bort änkan Cajsa Persdotter och barnen från torpet i Östervåla efter soldat Jon Bjur vid Salbergs kompani, Västmanlands regemente. Jon hade hastigt dött i magkramp under arbete vid Göta kanal bara 37 år gammal. Ingen i byn ville dock åta sig detta, men en man från en annan by accepterade efter att ha blivit – eller kanske gjorts? – ordentligt berusad. Det sägs att han ångrade sig bittert när han nyktrat till, men då var det så dags.

Forskning är en kulturinsats

Glädjande nog erhöll projektet 1990 landstingets kulturstipendium, vilket vid sidan av de pengar som stipendiet medförde underströk vår verksamhets kulturhistoriska betydelse. Det insamlade materialet kommer att ingå i en databas och vara tillgängligt för vidare forskning. Förhoppningsvis kommer alla soldatinventeringar som pågår i olika delar av Sverige att i en inte alltför avlägsen framtid kunna sammanföra sitt material på ett ställe för att på så vis bli lätt tillgängligt.

Uppskattningsvis 35 000 soldater och cirka 10 gånger så många individer rör det sig om i Uppland när soldaternas familjer räknas in. En arbetsgrupp inom föreningen ansvarar för projektet och har stor hjälp av den forskning som bedrivs av hembygdsföreningar runt om i regionen, inte minst i samband med torpinventeringar. I vissa fall har föreningens projekt stimulerat hembygdsföreningar att starta egna soldatinventeringar. Bakom projektet står också en referensgrupp med experter inom relevanta forskningsområden.

Projekter inkluderar hela landskapet Uppland. Det innebär att soldater i östra Västmanlands län och norra Stockholms län finns med tillsammans med Uppsala läns egna soldater. Det bör poängteras att 'soldat' i den här artikeln för enkelhets skull används i vid bemärkelse och innefattar inte bara de egentliga 'knektarna' (armésoldaterna/infante-

risterna), utan också ryttare och båtsmän. Under de drygt 200 år som inventeringen omfattar har det funnits ett stort antal 'indelta' och andra icke värvade liksom tillfälliga förband i Uppland (se faktarutan här intill). Avsikten är att alla soldater som tillhört något av dessa förband och regementen så småningom skall finnas med i registret.

Indelningsverket

Indelningsverket var en komplicerad organisation och är inte helt lätt att få en enkel och samlad överblick över. Det framstod klart under arbetet med föreningens utställning 'Soldat, Ryttare, Båtsman' i Uppsala stadsbibliotek våren 1991. För de flesta släktforskare torde indelningsverket vara detsamma som den indelta soldaten på roten, dvs ett sätt att organisera krigsmakten på. I verkligheten var dock indelningsverket och 'roteringen' två skilda företeelser – indelningen var egentligen en form av beskattning, medan roteringen – liksom 'rustningen' för kavalleriet – utgjorde strukturen.

Indelning i någon form hade funnits sedan medeltiden, det sk äldre indelningsverket. Det var dock Karl XI som först organiserade det genom en enhetligt genomförd organisation – enligt Alf Henrikson med 'häpnadsväckande energi och konsekvens'. Det är denna som vi känner som (det yngre) indelningsverket. Bestämda inkomster förbehölls bestämda utgifter. Genom detta erhöll sta-

Faktaruta

'Indelta' och andra icke värvade regementen (stående förband):

- *Uplands regemente (I 8), 1.200 man, 8 kompanier
- *Västmanlands regemente (I 18), 244 man (2 kompanier i Simtuna, Torstuna och Väla härad)
- *Livregementet till Häst (I 3), 85 man (1791) Livregementsbrigadens lätta infanterikår, 1808 Livregementsbrigadens grenadjärkår, 1815 Livregementets grenadjärkår). 1 kompani i samma härad som ovan
- *Livregementet till häst (K 2), 500 man (1792 Livregementsbrigadens kyrassiärkår, 1815 Livregementets dragonkår, 1893 Livregementets dragoner) 5 skvadroner
- *Norra Roslags 1:a båtsmanskompani, 125 man + fördubbling
- *Norra Roslags 2:a båtsmanskompani, 142 man + fördubbling
- *Södra Roslags 1:a båtsmanskompani, 125 man + fördubbling
- *Södra Roslags 2:a båtsmanskompani, 137 man + fördubbling (1717–1719 ingick dessa fyra 'halvkompanier' i Roslags sjögastars regemente)
- * Andelsfanerementet (ej mönstrat efter 1740-talet) 1 kompani
- * Uppstädernas bösseskyttarkompani

(1717–1719 ingick det i Volontärregementet. Kompaniet sattes på 'indragningsstat' vid slutet av 1740-talet)

Till de stående förbanden kom ett antal tillfälliga förband:

- *Uplands tremänningsregemente till häst (1700–1719, varefter en del av manskapet ingick i Uplands ståndsdragonregemente)
- *Uplands ståndsdragonregemente (1700–1721, varefter manskapet fördes till finska regementen)
- *Upplands femmänningsregemente till häst (1703–1721)
- *Uplands tremänningsregemente till fot (1700–1708, 1712–1719)
- *Uplands femmänningsregemente till fot (1703–1720) och
- *Sinclairs bergsbataljon (1701–1705), vilka slogs samman till
- * (Yngre) Bergsregementet (efter 1720-talet i Malmö och Finland)
- *Zeedt bergsbataljon (1703–1705)
- *Vargering (1717–1719, 1741–1811) (vargeringskarlar tjänade som en rekryteringsreserv vid de ordinarie regementena)
- *Lantvärnet (1808–1809)

tens befattningshavare direkt kronans grundskatt på jord och fastigheter, den sk räntan. Kronans naturainkomster från en viss gård anslogs därigenom till lön åt en statstjänsteman i viss befattning. De på detta sätt anställda fick själva se till att de räntor och tionden som tillhörde dem blev inkasserade, vil-

ket besparade Kronan mycket besvär och extra utgifter.

Räntan infördes tidigt som alternativ till skyldighet att göra krigstjänst. Med andra ord kunde man slippa betala skatt genom att bistå med militär tjänst. Under denna tid var den största andelen av alla statsanställda i ett län militärer. De

militära befäl erhöll både bostad och räkningar, men skulle i gengäld sätta upp militärt manskap genom antingen rotering eller rustning. Ibland räckte inte stamhemmanet till för hela lönen och då erhöles ett penningtillskott från andra fastigheter, sk 'augment'. Föreningens soldatprojekt innefattar dock inte officerarna, utan bara de indelta soldaterna.

En stor skillnad jämfört med det äldre indelningsverket var att soldaterna före 1862 togs ut genom tvång (utskrivning) i samband med krig. I och med Karl XI:s nyordning blev soldatyrket frivilligt. Soldaten antogs på särskilda rekryteringsmöten. I Uppland ägde de rum inför landshövdingen, ofta på Uppsala slott. Efterhand skrevs kontrakt mellan soldaten och rotebönderna som definierade böndernas åliggeranden. Detta soldatkontrakt skulle också godkännas vid mötet. Flera soldatkontrakt finns bevarade på Landsarkivet i Uppsala. Där finns också brev från soldater som tillfångatagits i främmande länder under Karl XII:s fälttåg. På Krigsarkivet i Stockholm finns Generalmönsterullor för de flesta regementen bevarade. Där kan vi få uppgifter om när soldaten antogs, slutade ('avskedades') eller kanske dödats eller tillfångatagits utomlands, samt vissa personliga uppgifter som längd, vandel och ibland yrke.

Det nya kavalleriet

Karl XI satte upp ett kavalleri genom rustning – kavalleriet föddes således

På många av de uppländska gårdar som varit rusthåll finns de gamla rustbodarna kvar. I dessa förvarades ryttarens utrustning och uniform. Rustbod vid Fornby gård, Rasbokils socken. Foto Karin Blent, Upplandsmuseet.

tack vare det nya indelningsverket. Tidigare hade bara funnits infanteri och rytteri. Det nya systemet innebar att vissa hemman (rusthåll) höll häst och ryttare i utbyte mot skattefrihet på samma sätt som rotehemman höll knekt. En av Sveriges kanske mest namnkunniga, och samtidigt mest okända, rusthållare var Carl von Linné. När han köpte Sävja och Hammarby i Danmarks socken 1758 förvärvade han automatiskt rusthållsskyldighet för Livregementet till Häst. Flottans motsvarighet var båtsmanshållet med dess båtsmän – i uppstäderna Uppsala, Norrtälje och Enköping kallades båtsmännen för bösse-skyttar.

Det nya med Karl XI:s kavalleri var dess organisation. Beridna styrkor hade funnits tidigare – under det äldre indelningsverket fanns rytteriet vid sidan av

infanteriet, men var då avsett endast för det högsta ståndet. Rusttjänsten som företeelse går ända tillbaka till Alsnö stadgar år 1279. Samtidigt konstituerades den svenska adeln genom att den tillerkändes skattefrihet mot rusttjänst. Det är således ingen tillfällighet att adelsmän ofta avbildas till häst. Avsikten var att kungen alltid skulle kunna förlita sig på ett starkt rytteri. Rusttjänst kunde vara ett sätt att slippa skatt (frälse), eller den kunde vara i utbyte mot en förläning. Genom de många förläningar som gjordes under stormaktstiden hopades gods hos Sveriges högadel och ökade därigenom deras makt. Karl XI:s reduktion gjorde slut på högadelns starka ställning – officersboställena kom vanligen från reducerade gods.

Sedan många år är adlandet avskaffat i Sverige. Successivt har också användandet av titlar som greve och friherre försvunnit i dagligt tal. Som ett kuriosum kan vi dock vara medvetna om att våra tilltalsord herre, fru och fröken är gamla adliga perogativ – det är nog det närmaste de flesta släktforskare kommer det adliga ståndet!

Med fötterna på jorden

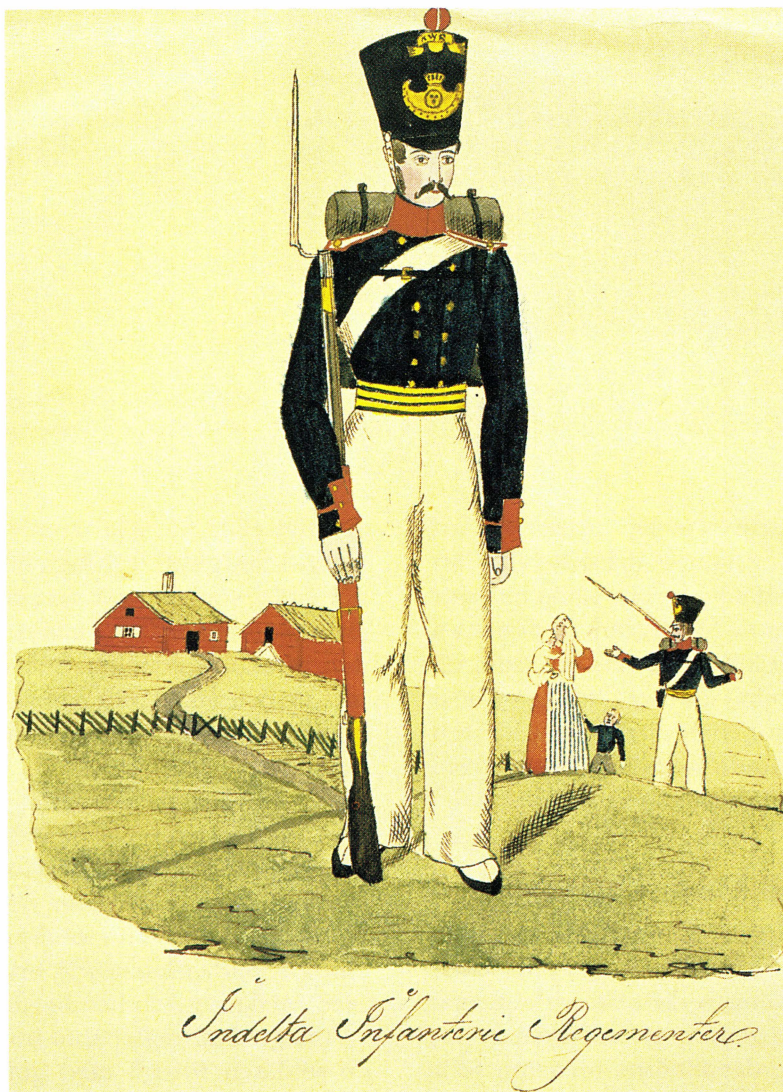
Det var rotens jordbrukare och hantverkare som skulle avlöna soldaten, ge honom mark och torp samt hjälpa till med större reparationer av bostaden. Denna ordning slogs fast i det avtal som konungen slöt med allmogen 1682 i utbyte mot att de slapp tvångsutskrivningarna.

Torpbesiktning. Färglitografi efter teckning av V. L. E. Sparre 1866. Armémuseum.

Eli Heckscher, tidigare professor i ekonomisk historia i Stockholm, har hävdat att 'soldaterna blevo jordbrukare betydligt mer än krigsmän'. Sämjan mellan soldaten och bönderna kunde utsättas för svåra prövningar och varierade från rote till rote. Det finns exempel på att bönderna var missnöjda – t o m avundsjuka – på soldatens inkomster, delvis till följd av nyodling.

Landet delades med vissa undantag in i rotar om vanligtvis två hela hemman. Dessa hemman skulle skaffa en soldat (knekt), förse honom med husrum och underhåll. När han dog, slutade eller försvann skulle roten skaffa en ny soldat. Under Karl XII:s krig kunde det vara hårda bud – i vissa fall gällde att om inte roten kunde skaffa en soldat skulle den bästa bonden träda in i soldatens ställe. Det kan nog antas att sådan utpressning blev verkningsfull! En inte

Indelta Infanterie Regementet.

Indelt infanterisoldat. 1840-talet. Anonym konstnär. Uppsala Universitetsbibliotek.

*Indelta soldater på Polacksbacken
1898. Foto A. Larsson, Uppsala.*

mycket mindre otrevlig variant var att rotebonden gavs tre månader för att skaffa en soldat – om inte hade han satt sig själv i pant. Uppgiften att finna en soldat underlättades av att det fram till 1824 var möjligt att lägga beslag på 'löst folk, lättingar och driftekarlar'. Med andra ord kunde soldatlivet bli en form av bestraffning eller socialpolitik.

Namn med klang och respekt

Många av dagens familjenamn är gamla soldatnamn. Eftersom flera i en socken under indelningsverkets tid hade samma familjenamn genom användandet av patronymikon, dvs faderns förnamn följt av -son, (Per-son, Eric-son) blev soldatnamnen ett sätt att skilja soldaterna åt. Namnen kunde tex vara tagna från det militära (Svärd, Sköld), från naturen (Blad, Palm, Lind, Skog), spegla soldatens läggning (Glad, Munter, Rolig,

Lustig) eller ha lokal anknytning (Broberg, Lundgren). I många fall fick efterföljande soldater på samma nummer överta föregångarens namn. Om soldaten efter avskedandet inte tog tillbaka sitt ursprungliga, eller tog ett helt nytt familjenamn har soldatnamnet blivit bestående.

Att ta reda på sitt familjenamns ursprung kan vara en av de mera spännande uppgifterna för en släktforskare. Om namnet är ett soldatnamn och dessutom anspelar på lokala företeelser kan denna uppgift bilda en naturlig brygga mellan släktforskning och hembygdsforskning.

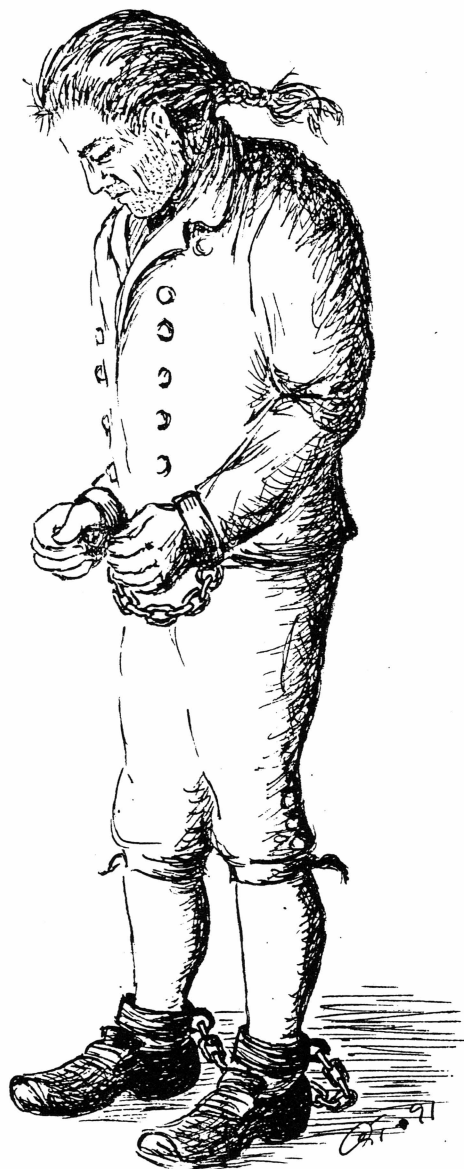
Enligt såväl regler som tradition skulle soldaten föregå med gott exempel; han skulle vara ett föredöme för ungdomen och den manliga befolkningen. Han var som regel mer läs- och skrivkunnig än genomsnittet av befolkningen, och kunde ibland få tjänstgöra vid bouppteckningar eller som skollärare.

Han skulle inge respekt hos omgivningen genom sitt personliga utseende – en tanke var nog också att inge respekt hos fienden. För att bli uttagen till soldat fick man inte vara för kort och späd och inte ha något lyte. I Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala finns ett talesätt från Börstil: 'rak karl i ryggen, går som en soldat'.

Många författare har skrivit såväl autentiska berättelser som romaner om det indelta soldatlivet. Vilhelm Moberg berättar i "Soldat med brutet gevär" om soldatsonen Valter som var 'född under ett gevär', dvs sin fars gevär som hängde på väggen ovanför sängen. Rätten att bära gevär var en del av soldatens status, inte minst för att det var Kronans egendom och därigenom speciellt. Uniformen gav honom dessutom en extra pondus vid övningar och mönstringar.

En soldat skulle vara nykter och skötsam; i annat fall riskerade han arrest, spö eller t o m dödsstraff. Det kunde bli 12 rapp för bondpermission eller flera dygn på vatten och bröd för att tillfälligt ha lämnat sin post. Dödsstraffet torde ha använts sparsamt, men kunde i vissa fall inte undvikas. 1848 utfördes den sista avrättningen i Österunda socken när soldat nr 100 Jan Petter Brunnberg halshöggs för rån, mord och mordbrand. Barnen togs omhand av en grenadjär och hans hustru.

Ett om möjligt värre öde drabbade båtsmannen Eric Norberg på Gräsö och hans familj. Han deltog i Pommerska kriget och var troligen inte sämre än

Båtsman Eric Norberg som han kan ha sett ut innan han avrättades 1772. Teckning Göran Törnqvist.

andra. Efter återkomsten 1762 började han supa och stjäla, och strax före jul 1768 mördade han en dövstum pojke som kommit till gården för att köpa brännvin. Straffet blev halshuggning – så slutade Eric sina dagar på Öregrunds avrättningsplats i augusti 1772.

Men familjens elände var inte över. 18 dagar senare avled hans änka efter att i juli ha stått två timmar i halsjärn och piskats med '26 par ris, tre slag av paret' för de stölder hon begått tillsammans med Eric. Några dagar efter hennes död hängdes hennes 15-åriga son och yngsta sonen piskades, båda för tjuveri. I kyrkboken har prästen kallat makarna för onda och vanartiga.

Soldaten som ett föredöme upprätthölls i hög grad under indelningsverkets första tid. Efterhand kunde dock systemets ambitioner inte förverkligas. De många utskrivningarna i krigstid innebär att inte bara lämpligt manskap fanns till hands. En undersökning från Linköpingstrakten visar att soldaten hade hög status i sin egen miljö, men att hans rang i samhället i övrigt sjönk under 1800-talet. En förklaring kan vara att vid början av perioden kom knektarna ur jordbrukarsamhällets övre skikt, men senare ur de lägre samhällsskikten. Denna förändring speglade landsbygdens proletarisering under Sveriges industrialisering.

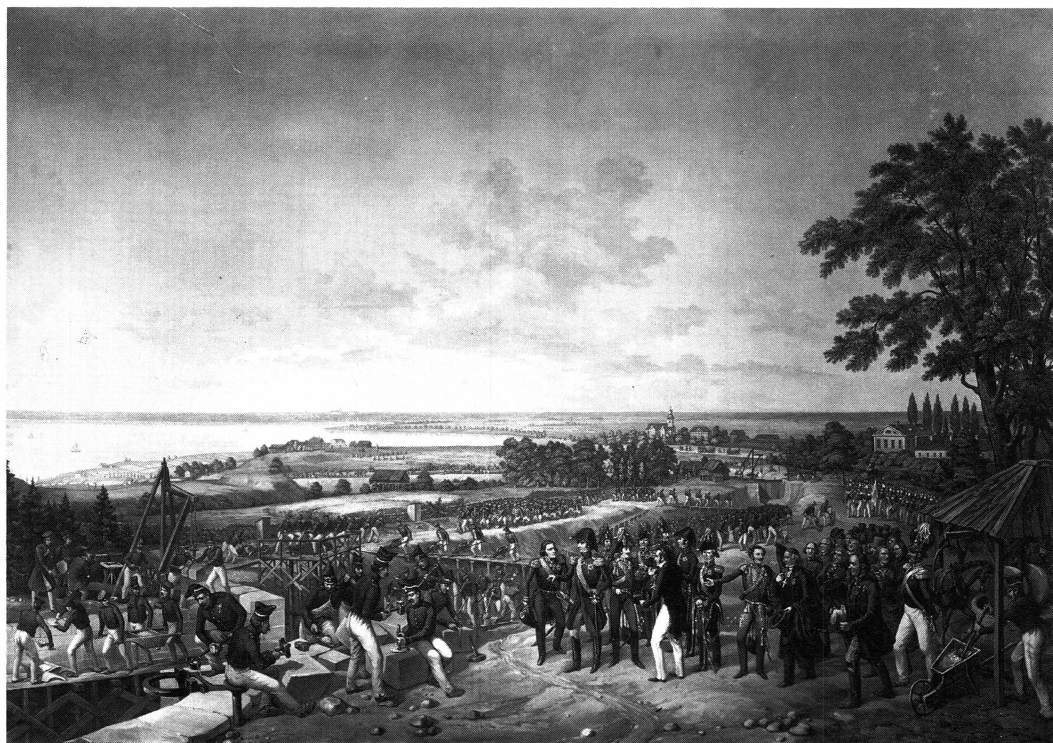
Vilhelm Mobergs 'Rasken' utspelas under 1800-talet, och visar en soldat som i allt kanske inte var det bästa föredömet. Fylla torde ha varit vanligt. En

uppteckning efter August Eriksson i Alunda berättar om en soldat från Morkarla som fick spöstraff för att han supit sig full när han skulle vakta en Långholmsfånge under arbetskommendering i Stockholm. Soldaten var så illa därän att fången själv måste ledsaga sin vaktare tillbaka till Långholmen!

Soldaten i krig och fred

Soldaten hade inte bara uppgifter i krig. Det var våra soldater som under 1800-talets fredsperiod hjälpte till att odla upp våra byars utmarker. Dessutom var arbetskommendering ett alternativ till soldatens ordinarie sysslor på torpet i fredstid, och kunde innebära fästningsbyggen, kanalgrävningar och liknande. Uppländska soldater deltog vid byggandet av Göta kanal, rensning av Fyrisån 1826–1828, brobygge vid Flottsund 1830, arbete på Ladugårds gårde i Stockholm 1831, bro- och hamnbyggen i Stockholm 1839, Strömsholms kanal 1849 och vid järnvägsbyggen 1855–1865. Båtsmän kommenderades ibland till postroddare över Ålands hav.

Några soldater hade talanger som bevarat deras minne utanför slagfältet. Anders Gustaf Borg, 1880 antagen som soldat för rote nr 108 Broby i Börje socken vid Upsala kompani av Uplands regemente, var inte bara med och byggde det torp som finns kvar än idag. Både han och hans hustru tillhörde Svenska Missionsförbundet, och han utförde det första lekmannadonet i socknen när han

Karl XIV Johan inspekterar byggandet av Göta kanal. Oljemålning av Alexander C. Wetterling 1856. Foto i Nordiska museets arkiv.

1885 döpte sina egna tvillingdöttrar. Gittarr kunde han också hantera, och hans egenhändigt sammanställda sångbok, 'Guitarrsånger', kom ut i flera upplagor. Några av sångerna hade han skrivit själv.

Där historia skrevs var Upplands soldater närvarande. Under Sveriges stormaktstid från 1600-talet till 1800-talets början var Sverige nästan ständigt i krig någonstans, det stora nordiska kriget

1700–1721, Lilla ofreden 1741–1743, Pommerska kriget 1757–1762, under napoleonkrigen 1805–1814.

De indelta soldaterna blev därigenom ofta tvungna att dra ut till främmande land. Det var uppländska soldater som kommenderades till Finland under Lilla ofreden och som rapporterades 'ej återfunna bland de med galärerna hemkomna'. Det var soldater från vår hembygd som var med i Pommerska kriget och

Slaget vid Poltava. Del av gravyr av M. Martin. Uppsala Universitetsbibliotek.

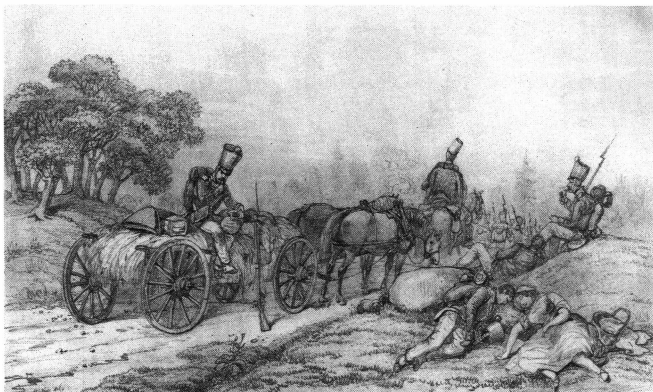
lärde sig äta potatis – om de återvände kanske de hade en säck med sig tillbaka till torpet.

Uplands soldater utsattes för svåra åderlåtningar både genom krigen och genom sjukdomar och annat elände. Under det stora nordiska kriget förlorade Uplands regemente över 3 000 man, dvs mer än regementets nummerär på 2 000 man! Det ursprungliga regementet upphörde i stort sett att existera efter Poltava. Skillnaden fylldes naturligtvis ut med nyutskrivningar. Under Lilla ofreden dog stora mängder soldater av svält och sjukdomar, och knappt hälften av de 18 000 man som överförts till Finland kom tillbaka.

Krigshistoria handlar mest om militära – helst vunna – slag. Det skrivs mindre om tiden mellan drabbningarna när soldaterna tvingades marschera eller transporteras långa sträckor eller låg i vinterkvarter. Det låter kanske otroligt men fler soldater dog i sina förläggningar av smittosamma sjukdomar än av fientliga kulor och lansar på slagfältet! Den värsta fienden var då hunger, trötthet, kyla och sjukdomar. På moderniserad svenska står det t. ex. i vår äldsta soldatinstruktion från 1769 följande om att sköta hälsan:

Han bör vid alla tillfällen vara försedd med litet salt, ingefära och lök till sin matlagning. Grönt felas sällan, således

Infanteritrossen tar rast. Pennteckning av Alexander C. Wetterling 1845. Nationalmuseum.

kan han oftast hava kål eller soppa, som bäst underhåller liv och hälsa. Fotsocor av linne smorda med talg, håller fötterna rena och hela. Långa naglar, stora skor och klumpiga strumpor äro skadliga.

Preparerat kvicksilver insytt i byxgjorden emot ohyra.

En eller ett par lätta torra svampar att stilla blod, några enbär att röka med, och koka i vatten på sjön och i kvarteren.

Lite socker som blandas i spindelväv att läka sår.

Tråd, ullgarn, fin och grov nål, kam, tvål puder och borste utgöra de förnämsta i hela dess hushållning.

Den svenska styrka som kapitulerade i Helsingfors under Lilla ofreden fick tillåtelse att transporteras tillbaka till Sverige. Uplands regemente utgjorde då 674 man varav 208 var sjuka. Den svåraste överfarten bland de sju fartygen drabbade galären 'Stadsvarvet' med 250

mans besättning, som genast hamnade i storm. När den kom i hamn i Vaxholm efter 70 dagar hade 82 man redan överförts till ett sjukskepp. På 'Stadsvarvet' fanns 24 sjuka, och 34 soldater hade avlidit. Av hela besättningen kunde bara 90 man stå på benen.

Historiens vingslag

Sveriges stormaktstid ger spännande och intressanta perspektiv också på nutiden. Sverige hade redan under 1200-talet relationer till Estland, och under 1600-talet införlivades det i det svenska riket – namn som Narva, Reval (dagens Tallinn) och Dorpat (Tartu) är för evigt inristade i den svenska historiens runa. I de flesta fall minns ockuperade länder sina erövrare med förakt, avsmak och tom hat. Dock inte esterna – i deras historieskrivning framställs sverigetiden som 'den goda tiden'. I relation till andra ockupanter var de svenska tydligen

Gustaf Edvard Ek, också kallad Emanuel, antogs den 10 oktober 1872 som soldat på rote nr 30 i Alsike-Ekeby, 8 Uplands regemente, 6 Sigtuna kompani. Han var född Jansson i Hammarby, Stockholms län, den 13 februari 1850. Den 25 oktober 1885 gifte han om sig med Maria Matilda Karlsson, född i Knivsta den 24 januari 1857. Han avskedades 1904 och erhöll ett förtjänststecken i guld och blev därigenom den sista indelta soldaten på detta torp. Han bodde dock kvar till sin död den 8 november 1942, en och en halv månad före sin hustru (Kr. A., Ula, pastorsämbetet i Alsike). Fotograf okänd. Upplandsmuseets bildarkiv.

relativt humana, och de deltog aktivt i det estniska samhällets kulturella utveckling.

Ytterligare belysning av Sveriges goda rykte utgör de exempel på unga män som efter Sveriges förlust av Estland flydde till Sverige för att komma undan den vanligen 5 år långa militärtjänsten i den ryska flottan. Ett sådant exempel är Mathias Lind, född i Estland 1837. Som några och tjugo blev han båtsman i svenska flottan, och tjänstgjorde bl a på den svenska kungens lustjakt. 1893 tilldelades han Svärdsmedaljen, och två år senare fick han avsked 58 år gammal.

Det finns fortfarande ett litet antal svenskättlingar i västra Estland, och förändringens vindar har gjort det möjligt att åter besöka släktingar på andra sidan Östersjön.

Indelningsverket blev en paradox hävdar Eli Heckscher: det infördes för att effektivisera inte bara krigsmakten utan hela den svenska statsförvaltningen, men blev som en övermogen frukt – det ruttnade och försvann. Det stora nordiska kriget utgjorde den största prövningen. Det var så omfattande att indelningsverket inte räckte till för krigsmaktens behov. Karl XII använde sig då t o m av de förbjudna tvångsutskrivningarna för att sätta upp extra sk 'männingsregementen'. Men inte ens det räckte till – Sverige förlorade till sist sin stormaktsställning och övergick till att föra en neutralitetspolitik. De flesta indelta soldaterna under 1800-talet var lyckliga nog att aldrig behöva gå i krig.

1901 upphörde formellt indelningsverket. Slutet blev dock en utdragen process parallellt med samhällets nydaning i övrigt. Under 1800-talet avskrevs den ständiga skatten på jord som utgjort en viktig grundval för indelningsverket. Naturhushållningen dog ut, och 1869 förvandlades grundskatten till ett fast penningbelopp. Samtidigt utvecklades den allmänna värnplikten. De indelta soldater som var i tjänst 1901 fortsatte dock som indelta soldater tills de fick avsked. Den sista indelta soldaten i aktiv tjänst var furir August Eklund vid Kungliga Smålands regemente. 1963 drog han sig tillbaka efter 63 tjänsteår – han kontrakterades således strax innan indelningsverket upphörde. När han slutade var han 83 år. Detta innebär att släktforskaren inte behöver komma långt tillbaka för att stöta på indelta soldater. Med dem upphörde den militära frivilligheten. Vi var tillbaka till tvångssystemet – alla friska ynglingar mellan 18 och 47 år är skyldiga att fullgöra värnplikt och riskerar att inkallas vid krig eller krigsfara. Vi kan bara hoppas att den internationella utveckling som vi idag bevittnar, trots de krig som pågår i vår omvärld, bevarar Sveriges redan idag exceptionellt långa fredsperiod. Den sätter onekligen in indelningsverket och de indelta soldaterna i ett i många avseenden unikt sammanhang som också genom släkt- och hembygdsforskningens insatser förhoppningsvis skall kunna bevaras för framtiden.

Litteratur- och källförteckning

När inte annat anges har informationen hämtats från artiklar i föreningens medlemsblad *Släktforskare i Uppland*, uppslagsverk och från arbetet med utställningen 'Soldat, Ryttare, Båtsman' i Uppsala stadsbibliotek 1991. Föreningen är fortfarande intresserad av att komma i kontakt med grupper eller enskilda som sysslar eller sysslats med uppländska soldater. Skriv en rad till Föreningen Släktforskare i Uppland, Box 194, 751 04 Uppsala.

1695 års förordning om soldatanskaffning i Uppland. *Släktforskare i Uppland* nr. 2, 1991, s. 11
Arménnytt. Arméstaben, Stockholm, den 5 juni 1963, ss. 6–7
Heckscher, Eli. *Svenskt arbete och liv*. Aldus/Bonniers, Stockholm 1963, s. 142
Henrikson, Alf. *Svensk historia 1659–1809*. Aldus/Bonniers (Delfinserien), Stockholm 1972, s. 594

Kumm, Elfred. *Indelt soldat och rotebonde*. LT:s förlag, Stockholm 1989, s. 181

Militärhistorisk Tidskrift. Militärhistoriska avdelningen vid Kungl. Militärhögskolan, Stockholm 1981, ss. 19–37

Moberg, Wilhelm. *Raskens: En soldatfamiljs historia*. Bonniers, Stockholm 1983

Moberg, Wilhelm. *Soldat med brutet gevär*. Bonniers, Stockholm, vol. 1, 1975

Roslags Båtsmanskompanis antagningsrullor 1630–1635. Särtryck, *Släktforskare i Uppland* nr. 1, 1991.

Släkt och Hävd. Genealogiska Föreningen. Stockholm nr. 1–2, 1977, s. 227

Släktforskare i Uppland. Medlemsblad för Föreningen Släktforskare i Uppland

Soldat, Ryttare, Båtsman. Utställningsrapport. Föreningen Släktforskare i Uppland 1991

Upplands Regementes meritlista. *Släktforskare i Uppland* nr. 1, 1989, ss. 7–14

Upsala Nya Tidning den 22 december 1990